

Osmanlı Devleti'nde Islahat Hareketleri

Lale Devri

III.Selim Devri

II.Mahmut Devri

*** 17. yüzyıla kadar, Batı'ya üstün olduğuna kuvvetle inanan, ancak kapalı olan Osmanlı toplumu, ilk defa uğradığı askerî yenilgiler sonunda Avrupalılara olan üstünlük inancını kaybetmeye başlamıştır.**

*** Bu durum Osmanlı Devlet yöneticilerini Batı'nın üstünlük sebeplerini araştırmaya itmiştir. Askeri yenilgilerin devamı, büyük toprak kayıpları Osmanlı Devletinde Batı'nın askeri bakından daha üstün olduğu fikrini uyandırmıştır.**

*** Eğer orduda düzeltmeye gidilir yeni silahlarla donatılırsa eski üstünlüğünü yeniden kazanacağını düşünmüşlerdir.**

(Kanuni'den sonra gelen bazı padişahlar ve sadrazamlar gerilemeyi durdurabilmek için bazı çalışmalar da yapmışlardır. Genç Osman, IV. Murat ve Köprülü ailesinden gelen devlet adamları bazı ıslahatlar yaparak devlete eski gücünü kazandırmaya çalışmışlardır. Bu çalışmalarda Batı'nın tesiri yoktur. Tek amaçları kuvvet ve şiddete başvurarak bozulan düzeni yeniden kurmaktır.)

* Osmanlı Devleti'nde başlatılan ıslahat hareketlerinde temel amaç imparatorluğun gerilemesinin   lenerek özellikle Batılı devletlerle daha güçlü mücadele edilebilmesinin sağlanmaya çalışılması olmuştur. Ancak ilerleyen süreçlerde devlet geniş topraklar kaybetmeye baőlayınca, parçalanma ve çökmenin   lenmeye çalışılması yöneticilerin ana gayeleri olmuştur. Islahat hareketleri padişah, saray çevresi ve belirli bazı elitlerin yapılandırđı ve yönlendirdiği bir yenileşme hamlesi olarak gelişmiş; halk hareketleri ya da geniş halk katılımlarıyla yükseltilmiő bir deėiőim süreci olmamıőtır. Batı medeniyetinin ürettiği kurumsal değerler örnek alınarak ya da Batıda yaşanan geliőmelerin dünyaya yaymaya baőladıėı fikir ve etkilerin yönlendirmesiyle önemli deėiőimler yaőanmaya başlamıştır. Bununla birlikte reformlar ortaya konulurken köklü bir deėiőimden ziyade çeőitli alanlarda eski ile yeninin bir arada varolduğu bir yenilik modelinin de söz konusu olması, bazı aksaklıklara neden olmuş; ikilik oluőturarak yeniliğin yerleőmesinde güçlükler yaőatmıőtır. Batı medeniyeti karőısında Osmanlı yenileşme süreci ilk etapta askerî alanlarda reform hamleleriyle baőlasa da ilerleyen aőamalarda bu süreç kurumsal, ekonomik, siyasi, toplumsal pek çok alanda önemli deėiőimleri beraberinde getirmiştir. Özellikle Fransız ihtilali ve sanayi devrimi sonrası çağda dünyayı etkileyen yeni fikir, deėiőim ve süreçler Osmanlıda da etkiler yaratmıő; Tanzimat dönemi, Meőrutiyet dönemi gibi isimlerle karőımıza çıkacak köklü bir deėiőimi beraberinde getirmiştir. Tüm bu süreçler her ne kadar yıkıcı savaőlarla ortadan kalkacak Osmanlı Devleti'ni kurtarmaya yetmese de Cumhuriyet Türkiyesine etkiler yapacak bir tarihsel birikimi oluőturacaktır.

LALE DEVRİ

18.yüzyılın başında Osmanlı Devleti «Birinci Edirne Vakası» olarak adlandırılan bir isyan yaşadı. 1703 yılında gerçekleşen bu isyan ile II. Mustafa tahtını III. Ahmet'e bırakmıştır. 1718 de Damat İbrahim Paşa'nın uzun sadaret yıllarını içine alan ve Pasarofça Antlaşması'ndan Patrona Halil İsyanı'na kadar geçen süreye LALE DEVRİ denir. (1718-1730)

- * Bu dönemde Avrupa devletlerinin İstanbul'daki elçileri ile samimi ilişkiler kurulmuş,**
- * Paris'e, Viyana ve Moskova'ya gönderilen elçilerden sadece diplomatik ve ticarî antlaşmaları imzalamaları değil Avrupa diplomasisi ve askerî gücü hakkında bilgi edinmeleri de istenmiştir.**
- * Paris'e gönderilen Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi başta eğitim olmak üzere Fransa'dan çok etkilenmiş ve bunu İstanbul'a taşımıştır. Bu arada ticarî ilişkiler de gelişmiş, iki ülke arasında yılda 500 ticaret gemisi gidip gelmiştir.**

Yenileşme politikasının en önemli göstergesi, Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin oğlu Mehmed Said Efendi ve İbrâhim Müteferrika'nın gayretleriyle 1727'de kurulan matbaadır. (Aslında 1493 II. Beyazıt devrinden itibaren İstanbul, Selanik, İzmir, Halep'te Yahudiler, Ermeniler, Rumlar matbaacılığı işletiyorlardı. Türkçe harfli ilk matbaa kurulmuştur.)

- * Şehzadebaşı'nda çağdaş anlamda ilk yangın söndürme kurumu olan Tulumbacı Ocağı kurulmuştur.**
- * Doğu'dan ve Batı'dan önemli eserler Türkçe'ye çevrilmiştir.**
- * Topkapı Sarayı'nda, Yenicami'de ve Damad İbrâhim Paşa'nın Şehzadebaşı'ndaki külliyesi içinde kütüphaneler yapılmıştır.**
- * Çiniciliği geliştirmek için Tekfur Sarayı'nda bir çini imalâthanesi kurulmuş, İznik ve Kütahya imalâthaneleri restore edilmiş, kiremit imaline başlanmıştır.**
- * Bu arada bir dokuma atölyesi açılmış, esnaf denetlenmiş, iç ve dış ticaret geliştirilmiştir.**

* **Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin ülkeye dönmesinden sonra İstanbul'da başta mimari olmak üzere hemen her alanda Fransız tesiri, süsleme sanatında ise barok ve rokoko tarzları kendini göstermiştir.**

* **Çiçek aşısı kullanılmaya başlanmıştır.**

* **Boğaziçi ve Haliç kıyıları köşkler ve kasırlarla donatılmıştır.**

* **Damad İbrâhim Paşa, III. Ahmed'e daima sükûnet ve neşeli bir ortam hazırlamaya özen göstermiş, bu doğrultuda yapılan eğlence ve şenliklerin sembolü de lâle olmuştur. Sadece bahçelerin değil pencere pervazlarının da en gözde çiçeği olan lâlenin 839 türü yetiştirilmiş, yeni türlerin üretimi için yarışmalar düzenlenmiştir.**

* **Bu dönemde başta padişah ve sadrazam olmak üzere devlet erkanının israfa varan eğlence düşkünlükleri bazı çevreleri rahatsız etmekte gecikmedi. Sarayın ölçüsüz masrafları, geleneklerden kopma, sadrazam tarafından konulan aşırı vergiler başta ulemâ olmak üzere halkın büyük çoğunluğunun hoşuna gitmiyordu. Askerî reformlardan endişe duyan yeniçeriler de bu konuda halkı destekliyordu.**

- * **Bu arada Rusya'nın bir süredir Hazar sahillerine kadar uzanan bölgeyi işgal etmesi, yöre müslümanlarının Osmanlı padişahından yardım talepleri ve İran'da gelişen olaylar, Osmanlı Devleti'nin dikkatini ister istemez doğuya çevirmişti. Osmanlı Devleti, İran ile yaptığı savaşta yenildi. Sefer giderleri için yeni vergiler konması bardağı taşıran son damla oldu.**
- * **Sonunda Tebriz'in elden çıktığı, sadrazamın bunu gizlediği, Üsküdar'da toplanan, fakat bir türlü sefere çıkmayan ordu gibi bahanelerle Patrona Halil önderliğinde bir ayaklanma patlak verdi.**
- * **Patrona Halil İsyanı olarak bilinen bu ayaklanma sırasında damadı İbrâhim Paşa'yı feda eden III. Ahmed, âsilerin isteği üzerine tahtı da yeğeni I. Mahmud'a terk etmek zorunda kaldı. Saltanatının ilk yıllarında âsilerin isteklerine boyun eğen yeni padişah onların lâle bahçelerini, köşkleri ve diğer eğlence yerlerini tahrip etmesine engel olamadı. Böylece bu dönemin zevk ve eğlenceye bakan yönü sona erdiyse de yenileşme ve Batı'ya açılım faaliyetleri sürdü.**

I. Mahmut Dönemi (1730-1754)

- * I Mahmut döneminde İran, Rusya ve Avusturya savaşlarındaki başarısızlıklar sebebiyle yapılan ıslahatlar çoğunlukla askeri alanda idi. Yeniçeri Ocağı'na yönelik düzenlemeler gündemde olmaya devam etmiştir.
- * Bu dönemde Humbaracı Ahmed Paşa'nın yaptığı reformlar önemlidir. Humbaracı Ahmed Paşa, dönemin sadrazamı Hekimoğlu Ali Paşa'nın himayesinde bir ulûfeli (maaşlı) Humbaracı Ocağı kurmuştur.
- * 1734 yılında Üsküdar'da Hendesehâne (Humbarahâne) adıyla bir kışla ve okul açmış, böylece III. Mustafa ve III. Selim devirlerinde kurulacak olan mühendishânelerin ilk örneğini meydana getirmiştir. Bu arada Topçu Ocağı düzene sokularak yeni toplar döktürülmüş, 1732'de timarlı sipahiler için daha sonraki kanunlara temel olacak yeni bir kanun hazırlanmıştır.
- * Taşrada merkezî hükümetin gücünü yerleştirmeye çalışan, ancak Âyan denilen zümrelerin bir güç odağı haline gelmesini önleyemeyen I. Mahmut, 1740 yılında bir adâletnâme neşrederek halkı gerek bunların gerekse taşradaki idarecilerin zulüm ve baskılarından korumak istemiştir.

III. Mustafa Dönemi (1757-1774)

Bu dönemde teknik yenilikler bakımından Öne çıkan isim Baron de Tott'dur. İstanbul ve Çanakkale Boğazlarındaki kale ve savunma sistemlerinin güçlendirilmesi; Topçu Ocağı'yla Tophane'nin düzenlenmesi; Hasköy'de bir top dökümhanesinin yapılarak yeni topların dökülüp top arabalarının ıslah edilmesi, Baron de Tott öncülüğünde yapılan askeri yeniliklerdir.

- * 1772 Ekim'inde Topçu Okulu'nun açılıp bir yıl faaliyette bulunduğu, 1774 Ocağı'nda ise Sürat Topçular Ocağı'nın kurulduğu ve Baltacılar Ocağı'nın kaldırıldığı bir dönem olmuştur.**

I. Abdülhamid Dönemi (1774-1789)

Osmanlı donanmasını yenileştirmeye çalıştı. 1775'te açılan Mühendishâne-i Bahrî-i Hümâyûn'da deniz subaylarının yetiştirilmesine önem verdi.

- * Yine bu sırada Fransız ve İngiliz gemileri tarzında hafif gemiler inşasına başlandı.**
- * Askerî alanda Timarlı sipahilerle Yeniçeri Ocağı'nın düzene sokulması, Lağımcı ve Humbaracı ocaklarının düzenlenmesi hakkında yeni kanunlar çıkarıldı.**
- * 1773'te Haliç'te kurulan Riyâziye Mektebi'nde Baron de Tott ile birlikte, İngiliz asıllı müslüman Kampel Mustafa ile bazı yabancı hocalar tarafından dersler verilmeye başlandı.**
- * Sûrat Topçuları Ocağı'nı geliştirdi. Tersane'de Tersane Mühendishanesi açıldı. Türk Matbaası yeniden canlandırılmaya başlandı.**

III.SELİM DÖNEMİ (NİZAM-I CEDİD DÖNEMİ) (1789-1807)

III. Selim Osmanlı Devleti'nin 28. padişahıdır. Osmanlı reform tarihinin en önemli isimlerinin başında gelir. İyi yetişmiş bir şehzade idi. Devlet adamları ve askerler tarafından çok seviliyordu ve daha tahta çıkmadan kafasındaki reform hareketlerini oluşturmuştu. Osmanlı dünyasını oluşturan bütün yapıda kalıcı ve köklü değişimlere gitmeye, yerleşik düzeni yeniden kurgulamaya ve yapılandırmaya çok önceden azmetmiştir. Türk musikisinin en önemli isimlerindendir. Kendisine ait Suz-i Dilara makamı vardır. Aynı zamanda çok iyi bir şairdir ve "İlhamî" mahlasıyla şiirleri vardır.

1- Tahta çıkar çıkmaz meşveret meclisini ıslahat hususunda topladı. Yapılacak ıslahatlarla ilgili araştırma yapılmasını ve rapor sunulmasını istedi. Amacı devlet adamlarını da bu ıslahat hareketlerinin içine katmak, onları da katılıma çağırmak ve yalnız hareket etmemektir.

2- Avrupa'yı yakından tanıyabilmek için Ebubekir Ratıb Efendi'yi Viyana'ya gönderdi ve ondan Avusturya'nın askeri, idari ve sosyal sisteminin raporlarla sunulmasını istedi. Ebubekir Ratıb Efendinin 1791 yılında Viyana giderek hazırladığı raporda devletin askeri, mali, idari ve sosyal yönleriyle ilgili çok önemli tespitler vardır. 3. Selim ıslahat hususunda bu rapordan oldukça yararlanacaktır.

Kendisine reform konusunda 22 rapor sunuldu. Bu raporlarda ortak görüş askeri ıslahatlar üzerinde yoğunlaşmıştı.

1.Görüş : Geçmiş izlemek

2.Görüş: Mevcut kurumlar korunmakla birlikte, diğer yandan Avrupai tarzda yeni askeri kurumlar kurmak.

3.Görüş: Eskileri kaldırarak hepsinin yenilenmesi üzerinedir.

Padişah ikinci görüş doğrultusunda ıslahatlar yapmaya başladı.

III. Selim'in ilk işi Nizam-ı Cedit ordusu adıyla yeniçeri ocağına alternatif yeni bir ordu kurmaya çalışmak olmuştur. III. Selim, sadece Yeniçeri Ocağı'nın yerine tâlimli ve teknik donanımlı Nizâm-ı Cedîd askerini inşa etme çabası içerisine girmekle kalmamış, aynı zamanda eski klasik sistemden yeni bir düzen oluşturmanın yollarını da aramıştır. (Nizam-ı Cedid dar anlamıyla III. Selim tarafından kurulan yeni ordunun adıdır. Geniş anlamıyla ise bu padişah dönemindeki tüm yenilik hareketlerini kapsayacak nitelikte, padişahın dönemine verilen isimdir.)

Nizam-ı Cedid, III. Selim'in; yeniçerileri ortadan kaldırmak, ulemanın nüfuzunu kırmak, Osmanlı Devleti'ni Avrupa'da yaşanan ilerleme sürecine dâhil etmek amacıyla giriştiği yenilik hareketlerinin tamamını kapsayacak şekilde hazırlanan bir harekettir.

- * Pek çok alana etki etmekle birlikte, Nizam-ı Cedid hareketinin en fazla askeri alanı etkilediği görülmektedir. Nitekim mevcut ocaklar ıslah edilmiş, idari ve askeri işlevler birbirinden ayrılmış, idari işler vezirlere verilmiştir. Askerî kışlalar genişletilmiş ve askerlerin düzenli olarak talim yapmaları zorunlu hale getirilmiştir. Yeniçeri subaylarına ise, ıslahatı kabul etmeleri suretiyle birtakım iltizamlar ve hediyeler verilmiştir. Bütün bu bahsedilenlere karşın, yeniçeriler ve sipahiler için öngörülen ıslahatlar büyük oranda kâğıt üstünde kalmış ve belli bir süre içinde eski duruma dönmüştür. Nitekim yeniçeriler birkaç aylık talimden sonra “bu talim gâvur işidir” diyerek talim yapmaktan vazgeçmiştir.**

Bunun yanında, yabancı ülkeler ile diplomatik temaslarn arttırılması için Avrupa'ya daimi elçilerin gönderilmesi de yine bu dönemde gerçekleşmiştir. (Paris, Viyana, Berlin)

- * Bu dönemde, yolsuzlukların önlenmesi adına da bazı çalışmalar yapılmıştır. Üst düzey idari görevlere atananların, padişaha ve diğer devlet büyüklerine sunmaları adetten olan hediyeler ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.**
- * Kara mühendishanesi ve Topçu Ocağı ıslah edilerek, Mühendishane-i Berri Hümayun kurulmuştur.**
- * Islahatların giderleri karşılanmak üzere İrad-ı Cedid hazinesi kurulmuştur.**

- * **Fransızca devletin ilk resmi yabancı dili olarak kabul edilmiştir.**
Sosyal alanda da ıslahatlar yapılmaya çalışılmıştır. Şehirlere göç edenler yeniden köylerine gitmesi için zorlanmış böylece hem işsizliği çözmek hem de toprakların işlenip üretilmesini sağlamak amaçlanmıştır.
- * **Bu arada, lüks düşkünlüğü Lale Devri'nden aşağı kalmayacak şekilde devam etmiş ayrıca Nizam-ı Cedid Ordusu için oluşturulan İrad-ı Cedid Hazinesi'ne gelir sağlamak amacıyla düzenlenen ağır vergiler halka külfet olmuş, halk geçim sıkıntısı yaşamaya başlamıştır.**
- * **Başta padişah olmak üzere birkaç devlet adamının çabalarıyla yürütülen bu yenileşme hareketlerinin başarılı olabilmesi ıslahatçı bir zihniyetin ve kadroların varlığını ve bir barış dönemini gerektiriyordu. Halbuki III.Selim döneminde bunların hiçbiri gerçekleşmemiştir. İç sorunlar ve dış politikada uğranılan başarısızlıklar bu devrede ıslahat karşıtı çevrelerin etkinliklerinin artmasını sağlamıştır. Sonuçta 1807 yılında çıkan Kabakçı Mustafa isyanıyla padişah tahttan indirilmiş ve dönem sona ermiştir.**